

VYTIS TURONIS

Vilniaus universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

VALSTYBĖS RELIGINIS NEUTRALUMAS EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO DOKTRINOSE

State Religious Neutrality in the Doctrines
of the European Court of Human Rights
and the Constitutional Court of Lithuania

SUMMARY

The article analyses the concept of state religious neutrality in the jurisprudence of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Lithuania. The different aspects of the concept of state neutrality in relation to religion are revealed, which allows to compare and highlight the doctrinal similarities and differences of this concept. The article concludes that state neutrality is a derivative principle in the doctrines of both courts, the purpose of which is mainly to restrict the state in order to ensure the widest possible right to freedom of religion in a democratic society.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje analizuojama valstybės neutralumo samprata Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Atskleidžiami skirtingi valstybės neutralumo religijos atžvilgiu sampratos aspektai leidžia palyginti ir išryškinti šios sampratos doktrininis panašumus ir skirtumus. Straipsnyje daroma išvada, kad valstybės neutralumas abiejų teismų doktrinos yra išvestinis principas, kurio pagrindinis tikslas yra valstybės apribojimas dėl kuo platesnės teisės į religijos laisvę užtikrinimo demokratinėje visuomenėje.

RAKTAŽODŽIAI: neutralumas, valstybės religinis neutralumas, bažnyčia ir valstybė, teisė ir religija.

KEY WORDS: neutrality, state religious neutrality, church and state, law and religion.

IVADAS

Pirmiausia valstybės religinio neutralumo principas pradėtas formuoti liberaliosios politikos filosofų darbuose (Madelley 2010), o šiandien plačiai sutinkamas ir įvairių sričių, taip pat ir teisės mokslininkų tyrimuose, kuriuose nagrinėjama bažnyčios ir valstybės sąveika (pvz., Ringelheim 2017; Ollino 2018); Murauskas 2018). Šios koncepcijos reikšmingumą rodo ir tai, kad iš politinės filosofijos ji persikėlė į aukščiausio lygio teisminių institucijų jurisprudenciją. Šiame etape ji toliau plėtojama ne tik nacionalinių, bet ir tarptautinių teismų praktikoje. Būtent šiuo aspektu valstybės religinio neutralumo sąvoka tampa aktuali realiam žmogaus teisės į religijos laisvę įgyvendinimui ir apsaugai. Vis dėlto iš esmės nepriklausomos šių teisminių institucijų veiklos, iš pažiūros tapčios sąvokos gali įgyti daugiau ar ma-

žiau skirtingą turinį. Todėl šiame straipsnyje siekiama atskleisti ir palyginti valstybės religinio neutralumo sąvokos sampratą Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – Teismas, arba EŽTT) ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas, arba LRKT) doktrinoje, nustatyti reikšmingiausias panašumus ir skirtumus bei pateikti šios koncepcijos vertinimą. Pirmoje straipsnio dalyje analizuojama valstybės religinio neutralumo samprata EŽTT jurisprudencijoje, įvertinama, kaip Teismas formuoja neutralumo sampratą, iš kokių Konvencijos straipsnių ją kildina ir kokių praktinių implikacijų turi šio principo taikymas. Atitinkamai antroje straipsnio dalyje valstybės religinis neutralumas atskleidžiamas LRKT doktrinoje. Straipsnio pabaigoje pateikiamas šių sampratų santykio įvertinimas.

VALSTYBĖS NEUTRALUMO SAMPRATA EŽTT DOKTRINOJE

Kaip valstybės religinis neutralumas atsiskleidžia EŽTT jurisprudencijoje? Valstybės pareiga būti neutraliai kildinama iš Konvencijos 9 straipsnyje įtvirtintos teisės į religijos laisvę ir pirmiausia yra skirta užtikrinti šią teisę, tačiau tam tikrais atvejais valstybės neutralumas gali būti susijęs ir su siauresnės apimties teisės į religijos laisvę standarto užtikrinimo pavyzdžiais, kai tai susiję su valstybių narių konstitucinėmis vertybėmis, jų pasirinktu Bažnyčios ir valstybės santykių modeliu. Tai yra vienas kontroversiškiausių valstybės neutralumo aspektų, kuris EŽTT jurisprudencijoje sietinas su valstybių nuožiūros laisve. Svarbu atkreipti dėmesį, kad EŽTK ir EŽTT ju-

risprudencija yra pirmiausia orientuota į žmogaus teisių ir pareigų subalansavimą tarptautiniu lygiu, o nacionaliniai konstituciniai teismai savo sprendžiamose bylose pirmiausia privalo įvertinti konstitucinio lygmens vertybes, pavyzdžiui, konstitucijos viršenybę, demokratiją, kitas nuostatas bei teisės principus ir jų tarpusavio santykį, kuris įtvirtintas Konstitucijoje ir konstitucinėje tradicijoje *inter alia* kaip ilgaamžės bažnyčios ir valstybės sąveikos pasekmė. Tokia situacija neretai lemia skirtingą požiūrį į tų pačių žmogaus teisių *inter alia* teisės į religijos laisvę užtikrinimą bei atskirų bažnyčių ir religinių organizacijų padėtį konkrečioje valstybėje.

NEUTRALUMAS – VALSTYBĖS PAREIGA NEŠALIŠKAI ORGANIZUOTI ĮVAIRIŲ TIKĖJIMŲ SUGYVENIMĄ DEMOKRATINĖJE VALSTYBĖJE

Nors valstybės pareigos būti neutraliai apraiškas aptinkame ir ankstesnėse EŽTT bylose, bet galima pagrįstai teigti, kad valstybės neutralumo samprata eksplicitiškai buvo pradėta formuoti byloje *Hasan ir Chaush prieš Bulgariją* (2000). Šioje byloje Teismas nustatė, kad kilus ginčams dėl religinės bendruomenės vadovų rinkimų tvarkos, Bulgarijos valdžia neteisėtai nušalino einantį pareigas musulmonų bendruomenės lyderį ir naujuoju vadovu registravo jo oponentą. Todėl Teismas konstatavo, kad „valdžios institucijų negebėjimas išlikti neutralioms įgyvendinant savo įgaliojimus leidžia daryti išvadą, kad valstybė kišosi į tikinčiųjų laisvę išpažinti savo religiją pagal Konvencijos 9 straipsnį“ (ten pat, §78). Šiame nutarime neutralumas suprantamas kaip pareiga nesikišti į religinės bendruomenės vidinę organizaciją, nepažeisti jos teisės (statutų), neremti besiginčijančių religinių grupių organizacijos viduje. Manytina, kad tai suponuoja ir pareigą susilaikyti nuo pagalbos sprendžiant įvairius ginčus, kylančius bažnyčioje ar religinėje organizacijoje. Pažymėtina, kad Konvencijos tekste neutralumas kaip valstybės pareiga nėra tiesiogiai įtvirtinta, bet šioje byloje kildinama tiesiogiai iš Konvencijos 9 straipsnio. Teismas pabrėžė, jog tokie valstybės veiksmai, kuriais nepagrįstai teikiama pirmenybė vienam susiskaldžiusios religinės bendruomenės vadovui arba kurių imamasi siekiant priversti bendruomenę susivienyti su vienu vadovu prieš jos pačios valią, yra kišimasis į religijos laisvę. Taigi religinio neutralumo principo samprata pradėta formuoti akcentuo-

jant valstybės pareigą užtikrinti religijos laisvės apsaugą.

Valstybės neutralumo pareigos formulavimą Teismas pratęsė ir kitoje byloje *Metropolitan Church of Bessarabia ir kiti prieš Moldovą* (2001), kurioje faktinės aplinkybės atskleidžia Moldovos vyriausybės interesą nepripažinti atskilusios religinės grupės ir neleisti jai įsiregistruoti, motyvuojant tuo, kad minėta grupė yra schizmatikai ir atsisakyti registruoti naują religinę grupę yra būtina siekiant išsaugoti religinę taiką ir netgi valstybės nepriklausomybę bei šalies teritorinį vientisumą. Įdomu tai, kad šalis teigė, jog neregistruodama atskilusios religinės bendruomenės vyriausybė laikėsi neutralios pozicijos vykstant religiniam ginčui registruotoje religinėje organizacijoje. Moldovos vyriausybės atstovo pateikti argumentai neįtikino Teismo ir jis konstatavo, kad „valstybės pareiga laikytis neutralumo ir nešališkumo <...> nesuderinama su jokiais valstybės įgaliojimais vertinti religinių įsitikinimų teisėtumą¹ ir reikalauja, kad valstybė užtikrintų, jog konfliktuojančios grupės toleruotų viena kitą, net jeigu jos kilusios iš tos pačios bendruomenės“, todėl šioje byloje Teismas manė, kad „laikydamosi nuomonės, jog pareiškėja Bažnyčia nėra nauja konfesija, ir nustatydama, kad jos teisinis pripažinimas priklauso nuo pripažintos bažnytinės institucijos – Moldovos metropolinės bažnyčios – valios, valstybė nevykdė savo religinio neutralumo ir nešališkumo pareigos“ (ten pat, § 123). Galima atkreipti dėmesį, kad šioje byloje valstybės neutralumo pareiga gretinama su nešališkumu, ši tendencija išlieka ir kitose bylose.

Turbūt iki šiol plačiausiai neutralumo ir nešališkumo pareigą Teismas atskleidė byloje *Leila Sahin prieš Turkiją* (2005). Teismas pabrėžė valstybės kaip „neutralaus ir nešališko įvairių religijų, tikėjimų ir įsitikinimų išpažinimo organizatoriaus“ vaidmenį ir teigė, kad „šis vaidmuo padeda užtikrinti viešąją tvarką, religinę darną ir toleranciją demokratinėje visuomenėje“ (ten pat, § 107). EŽTT pabrėžė, kad valstybės neutralumo ir

nešališkumo pareiga, be atskirų ypatingų atvejų, yra „nesuderinama su jokiais valstybės įgaliojimais vertinti religinių įsitikinimų teisėtumą ar jų išraiškos būdus“ (ten pat). Tai suponuoja, kad „tik aukščiausioji religinės bendruomenės dvasinė valdžia, o ne valstybė (ar net nacionaliniai teismai) gali nustatyti, kokiam tikėjimui priklauso konkreti bendruomenė“ (*Izzettin Doğan prieš Turkiją* 2016, §121).

NEUTRALUMAS – PAGAL KONVENCIJOS 9 STRAIPSNĮ TOLERUOJAMO SEKULIARISTINIO-LAICISTINIO BAŽNYČIOS IR VALSTYBĖS SANTYKIŲ MODELIO ELEMENTAS

EŽTT jurisprudencijoje neutralumas suprantamas ir kaip pačios valstybės principinis įsipareigojimas savo institucijose ir jų veikloje užtikrinti erdvę be religinės afiliacijos požymių. Toks siekis filosofiniame lygmenyje pateisinamas sekuliarizmo principu, kurio vienas pagrindinių aspektų yra universali moralė ir asmenų lygybė, legitimuojanti pilietinės tapatybės iškėlimą virš kitų socialinių identitetų (*inter alia* religinio) (Tskhadaia 2021). Tokiu būdu varžoma piliečių (valstybės tarnautojų) ir atskirais atvejais valstybės paslaugomis besinaudojančių asmenų teisė į viešą religijos išpažinimą, siaurinama viešoji erdvė, kurioje galima išorinė religinė raiška. Šiuo atveju neutralumas yra ne iš Konvencijos kylanti pareiga valstybei, bet pačios valstybės pasirinkto bažnyčios ir valstybės santykių modelio išraiška. Taigi toliau čia aptariamą neutralumą galima įvardinti kaip pačios Konvencijos neutralumą valstybių konstitucijose įtvirtintam bažnyčios ir valstybės santykių modeliui.

Jau minėtoje *Leila Sahin prieš Turkiją* (2005) byloje Teismas pabrėžė, kad ribojimas Turkijos universitete studentėms

dėvėti skarą buvo grindžiamas konstituciniu sekuliarizmo principu. Taip pat pažymėjo, kad „9-asis Konvencijos straipsnis ne visais atvejais garantuoja teisę elgtis pagal savo religinius įsitikinimus ir nesuteikia teisės nepaisyti pagrįstų taisyklių“ (ten pat, § 121), įvertinęs, kad studentės teisės buvo varžomos siekiant teisėto tikslo, t. y. kitų asmenų teisių ir laisvių apsaugos ir viešosios tvarkos, Teismas konstatavo, kad toks draudimas nepažeidė Konvencijos 9 straipsnyje įtvirtintos teisės į religijos laisvę (ten pat, § 99). Galima manyti, kad šiuo ir kitais panašiais atvejais Teismas buvo įtikintas, kad toks apribojimas sudaro sąlygas pasiekti daugiau ir platesnės asmenų grupės teisių apsaugos, nors ir apribojant konkrečios teisės įgyvendinimo mastą. Taigi čia išryškėja valstybės religinio neutralumo ir Konvencijoje įtvirtintų teisių į religijos laisvę ribojimo pagrindų santykis, konkrečiai, kad Konvencija pateisina tik tokias religinio neutralumo implikacijas valstybėje, kurios atitinka Konvencijos 9 str. 2 d. įtvirtintus pagrindus². Būtent valstybės religiniu

neutralumu grindžiamas ribojimas yra nustatytas įstatymu, pripažįstamas būtinu demokratinėje visuomenėje bei yra proporcingas siekiamam Konvencijoje įtvirtintam tikslui. Įdomu tai, kad konstituciškai įtvirtintas sekuliarizmas ir jo pagrindu formuluojamas valstybės ir jos institucijų neutralumas, atsižvelgiant į konkrečios demokratinės valstybės ir visuomenės sąlygas, EŽTT doktrinoje gali būti pripažįstamas kaip Konvencijai neprieštaraujantis tikslas.

Kitoje byloje *Dahlab prieš Šveicariją* (2001) buvo konstatuota, kad draudimas pradinį klasių mokytojai dėvėti skarą ant galvos, kuri simbolizuoja jos religinę priklausomybę islamo tikėjimui, taip pat nepažeidė EŽTK. Teismas atsižvelgė į tai, kad sprendžiant šį ginčą nacionaliu lygiu, buvo įvertintas šio draudimo proporcingumas, tinkamai, kaip vertina Teismas, atsižvelgta į žmogaus teisių ir viešosios tvarkos bei saugumo, skirtingų interesų derinimo būtinybę. Šioje byloje Teismas pritarė, kad draudimas mokytojai darbo metu dėvėti jos religinį islamišką simbolį (skarą) buvo „būtinai demokratinėje visuomenėje“, sutiko su Šalies pozicija, kad skara, matoma ant mokytojos galvos vaikams, kurių amžius nuo ketverių iki aštuonerių metų, gali turėti prozelitistinį efektą, suvokiant, kad ji privaloma moteriai pagal Korano normas, kurios sunkiai suderinamos su lyčių lygybe, todėl islamiškos skaros dėvėjimas nesuderinamas su tolerancijos, pagarbos kitiems, galiausiai lygybės ir nediskriminacijos principais, kuriuos kiekvienas mokytojas turi perduoti mokiniams demokratinėje visuomenėje. Galiausiai pripažįstama, kad tokiais veiksmais valstybė siekė teisėto tikslo – užtikrinti „valstybės pradinio ugdymo sistemos neutralumą“. Panašios

pozicijos Teismas laikosi ir kituose savo nutarimuose, kuriuose nagrinėjamos bylos prieš valstybes, kurios religijų atžvilgiu laikosi sekuliaristinės-laicistinės pozicijos. Pavyzdžiui, byloje *Ebrahimian prieš Prancūziją* (2015), kurioje konstatuota, kad tai, jog darbuotojams ligoninėje, kaip dirbantiems valstybinėje įstaigoje, taikomas draudimas dėvėti religinės priklausomybės simbolius, nepažeidžia EŽTK.

Kad toks vertinimas yra susijęs būtent su valstybių nuožiūros laisve ir skirtingu Bažnyčios ir valstybės santykių modelių konkrečioje valstybėje, atskleidžia *inter alia* skirtingas panašių faktinių aplinkybių traktavimas, kai tai susiję su kitomis valstybėmis, kurias su religija ar konkrečia bažnyčia sieja glaudesni ryšiai. Pavyzdžiui, EŽTT Didžioji kolegija didelio atgarsio visuomenėje sulaukusioje byloje *Lautsi prieš Italiją* (2011, § 60) priminė pareigą valstybėms „neutraliai ir nešališkai užtikrinti įvairių religijų, tikėjimų ir įsitikinimų išpažinimą“ ir nustatė, kad nors kryžius gali būti laikomas ryškiu religiniu simboliu, tačiau jo kabėjimas ant valstybinių mokyklų sienų nepažeidžia Konvencijos ginamos teisės į religijos laisvę ar tėvų teisės parinkti savo vaikams švietimą ar mokymą. Šiuo atveju Teismas vertino kryžių kaip pasyvų simbolį, o didesnę krikščionybės matomumą mokykloje laikė subalansuotu, nes Italijoje nėra privalomo religinio ugdymo, o moksleiviai nevaržomai gali dėvėti savo išpažįstamos religijos simbolius (ten pat, § 72). Teismas pabrėžė, kad Konvencijos pirmojo protokolo 2 straipsnyje įtvirtinta valstybės pareiga gerbti tėvų teisę laisvai parinkti savo vaikams švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus, savaime „nedraudžia valstybėms mokymu ar

švietimu tiesiogiai ar netiesiogiai perduoti religinio ar filosofinio pobūdžio informaciją ar žinias“ (ten pat, § 62). Ši nuostata, anot Teismo, „nesukuria prielaidų tėvams prieštarauti, kad toks mokymas ar švietimas būtų įtrauktas į mokyklos mokymo programą“ (ten pat).

EŽTT savo jurisprudencijoje išskyręs skirtumus tarp Europos Tarybos šalių požiūrio į teisės į religijos laisvę užtikrinimą švietimo sistemoje, panašų skirtumą daro ir kitose srityse. Pavyzdžiui, byloje *Eweida and others prieš Jungtinę Karalystę* (2013) Teismas nustatė, kad avialinijų darbuotojos teisė į religijos laisvę buvo pažeista, nes ji negalėjo darbo

metu dėvėti kryželio. Toks Teismo vertinimas stipriai disonuoja su anksčiau aptartais sprendimais, kai kitų valstybių piliečių teisė dėvėti religinius simbolius darbe nebuvo garantuojama. Šio straipsnio autoriaus manymu, toks skirtumas gali būti paaiškinamas ne tiek tuo, kad faktinės situacijos yra susijusios su skirtingomis viešojo ir privataus sektoriaus darbuotojų teisėmis, bet labiau tuo, kad konkrečiose valstybėse susiklostė skirtingi bažnyčios ir valstybės santykių modeliai, kurie dėl valstybių nuožiūros laisvės daro tiesioginę įtaką teisei į religijos laisvę, jos praktiniam įgyvendinimui, ypač religijos viešo išpažinimo srityje.

VALSTYBĖS RELIGINIS NEUTRALUMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINĖJE DOKTRINOJE

Palyginti su Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrina, valstybės religinis neutralumas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje minimas vos keliose bylose. Pirmasis toks Konstitucinio Teismo aktas buvo 2000 m. birželio 13 d. Konstitucinio Teismo nutarimas *Dėl kai kurių Švietimo įstatymo nuostatų* (2000), kuriame buvo suformuluotas bažnyčios ir valstybės atskirumo principas, paminėtos *neutralumo* ir *pasaulietišumo* sąvokos. Šioje byloje buvo nuspręsta, jog Švietimo įstatymo nuostatos, suteikusios galimybę savivaldybėms kartu su tradicinėmis religinėmis bendruomenėmis valstybinėse ir savivaldybių mokyklose steigti klases, kuriose būtų mokoma ne tik tradicinės religinės bendruomenės tikybos, bet ir kitų mokomųjų dalykų pagal religinės bendruomenės pažiūras, t. y. kad tradicinė religinė bendruomenė gali prižiūrėti ne tik tikybos mokymą, bet ir visą pasaulietinės įstaigos veiklą, prieštarau-

ja Konstitucijos 40 straipsnio nuostatai, jog valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės³.

Konstitucinis Teismas minėtame 2000 m. birželio 13 d. nutarime išaiškino, kad „valstybė turi būti neutrali įsitikinimų atžvilgiu, ji neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą“. Tai ypatingu būdu reiškiasi ir valstybinėse bei savivaldybių mokymo įstaigose. Šių įstaigų mokymo ir auklėjimo turinį lemia Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas pasaulietiško principas, kuris suponuoja tai, kad „dėstant pasaulietinius mokomuosius dalykus mokslieviams nėra diegiama jokia religija ar tikėjimas“, kad mokymo ir auklėjimo įstaigos „turi būti tolerantiškos, atviros ir priimančios visų tikybių žmonėms, taip pat ir netikintiesiems visuomenės nariams“ (ten pat). Čia galėtume pažymėti, kad valstybės pasaulėžiūrinis ir religinis neutralumas nepaneigia tame pačiame Konstitu-

cijos 40 str. įtvirtintos teisės į religinį mokymą valstybinėse ir savivaldybių mokyklose. Vis dėlto „tai, kad Lietuvos valstybė ir jos institucijos yra pasaulėžiūros ir religijos požiūriu neutralios, reiškia valstybės ir tikybos sričių, valstybės ir bažnyčių bei religinių organizacijų paskirties, funkcijų ir veiklos atribojimą“ (ten pat). Todėl suprantama, kodėl šioje byloje Konstitucinis Teismas atskleidė, kad „bažnyčios ar religinės organizacijos pedagogams (išskyrus tikybos mokytojus) negali nustatyti jokių su jų įsitikinimais ar tikyba susijusių reikalavimų“. Šiuo aspektu, atsižvelgiant į konstitucinio pasaulėžiūrinio ir religinio neutralumo principo turinį, pažymėtina, kad toks draudimas nustatyti atitinkamus reikalavimus pedagogams taikytinas ir valstybės institucijoms. Tad nors bažnyčios ir religinės organizacijos gali steigti privačias mokyklas, bet „valstybinių įstaigų valdymą organizuoti, prižiūrėti jų veiklą gali tik valstybės ir savivaldybių institucijos, bet ne bažnyčios ar religinės organizacijos“.

Taigi analizuodami Konstitucinio Teismo doktriną matome neutralumo, pasaulietiško ir kitų principų susipynimą. Konstitucinis Teismas pasaulėžiūrinio ir religinio neutralumo principą iš esmės kildina iš kitų konstitucinių principų, todėl galima diskutuoti dėl jo reikšmės jų atžvilgiu. Teismas teigia, kad „šis principas (valstybės ir bažnyčios atskirumo. – *Aut. past.*), taip pat Konstitucijoje įtvirtinta įsitikinimų, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, konstitucinis asmenų lygybės principas kartu su kitomis konstitucinėmis nuostatomis lemia valstybės pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą“ (ten pat). Nutarime buvo pabrėžta ir tai, jog „valstybės neutralumas ir pasaulietiškas negali būti pagrindas diskriminuoti tikinčiuo-

sius, varžyti jų teises ir laisves“. Taigi Konstitucinio Teismo doktrinoje atskleistas valstybės pasaulėžiūrinis neutralumas yra pirmiausia valstybę ir jos institucijas, o ne bažnyčias, religines organizacijas ar atskirus asmenis varžantis principas. Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas šiame nutarime plačiau neatskleidžia, kaip jis supranta bažnyčių ir religinių organizacijų paskirtį, funkcijas ir veiklą, kuri leidžia atriboti jas nuo valstybės paskirties, funkcijų ir veiklos. Straipsnio autorius manymu, čia reikia papildomų tyrimų, nes Konstitucijos 43 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad bažnyčios ir religinės organizacijos ne tik turi maldos namus, atlieka savo apeigas, skelbia savo mokslą bei turi mokyklas dvasininkams rengti, bet turi ir labdaros įstaigas, galiausiai laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statusus (43 str. 4 d.), tai reiškia, kad šiuose teisės aktuose autonomiškai ir galbūt detaliau nei Konstitucijoje *inter alia* konstitucinėje doktrinoje iki šiol įvardyta atskleidžia savo paskirties, funkcijų ir veiklos pobūdį. Atsižvelgiant į tai pabrėžtina, kad valstybės neutralumas neleidžia įstatymų leidėjui vienašališkai plečiamai ar siaurinau nustatyti bažnyčių ir religinių organizacijų paskirties, funkcijų ir veiklos, tokiu būdu konstituciškai nepagrįstai apribojant jų teisę laisvai tvarkytis ir organizuotis. Panašiai šiame nutarime buvo pasisakyta bažnyčių tradiciškumo klausimu: „bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių yra <...> nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausančios jų santykių su visuomene būklės konstatavimo aktas, atspindintis visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę“. Taigi matome, kad valstybės religinis neutralumas reiškiasi ir per nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausančią ilgalaikę visuomenės re-

liginės kultūros raidą, kurioje susiformavo skirtinga bažnyčių ir religinių organizacijų būklė, neabejotinai apimanti ir skirtingą bažnyčių ir religinių organizacijų vidaus hierarchinę struktūrą, teisę, religijos mokslo doktriną ir jo viešą skelbimą. Tokiu būdu valstybės religinis neutralumas apriboja įstatymų leidėją ir kitas valstybės valdžios institucijas neleidamas veikti taip, kad būtų iškreipiamas konstitucijoje įtvirtintas bažnyčių ir religinių organizacijų statusas, neužtikrinama jo konstitucinė apsauga. Tuo aspektu valstybės religinis neutralumas Lietuvoje, atsižvelgiant į skirtingą konstitucinį bažnyčių ir religinių organizacijų statusą, nekelia reikalavimo nustatyti išimtinai vienodą teisių apimtį atskiroms bažnyčių ir religinių organizacijų grupėms. O tai reiškia, kad „neapribojant Konstitucijoje įtvirtintų visoms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms garantuojamų teisių, tradicinėms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu gali būti užtikrinamos ir tokios teisės, kurių neturi tradicinėmis nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos“. Tiesa, šita doktrininė nuostata Konstituciniam Teismui neturėjo lemiamos reikšmės priimant kitą 2017 m. liepos 4 d. nutarimą *Dėl dvasininkų atleidimo nuo karo prievolės* (2017), kuriame sprendė, ar Karo prievolės įstatymo nuostatos tiek, kiek jose nustatyta, kad nuo karo prievolės atleidžiami tik valstybės pripažintų tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai, neprieštarauja konstituciniam asmenų lygybės principui. Čia Konstitucinis Teismas, vėl pakartojęs 2000 m. birželio 13 d. nutarimo nuostatas, konstatavo, jog valstybės pasaulietiškas ir neutralumas kartu su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu neleidžia pateisinti tradicinių Lietuvoje

bažnyčių bei religinių organizacijų dvasininkų atleidimo nuo konstitucinės jų, kaip piliečių, pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Tiesa, priešdama prie tokios išvados, Konstitucinis Teismas į savo argumentavimo seką galbūt neįtraukė kai kurių svarbių konstitucinių nuostatų (pvz., 145 str. aiškinant kartu su 26 str. ir 43 str. 3 d., 43 str. 5 d. 1 m., pagal kurią santykių su bažnyčiomis bei kitomis religinėmis organizacijomis būklė valstybėje nustatoma susitarimu arba įstatymu, t. y. prioritetą teikiant susitarimui. Taip pat nutarime neatsispindi tai, kad konstitucinis dvasininkų institutas yra neatsiejamai susijęs su konkrečios bažnyčios ir religinės organizacijos teisės skelbti savo mokslą ir kitų ne tik paties dvasininko, bet ir visos bažnyčios ar religinės organizacijos teisių įgyvendinimu, todėl minėtas Konstitucinio Teismo nutarimo pagrįstumas diskutuotinas.

Konstitucinis Teismas 2021 m. rugsėjo 7 d. byloje *Dėl termino religinėms bendrijoms kreiptis dėl valstybės pripažinimo* (2021) konstitucinio valstybės neutralumo principo neplėtojo, bet citavo 2021 m. birželio 8 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą byloje *Senovės baltų religinė bendrija Romuva prieš Lietuvą* (2021), kuriame EŽTT pakartojo, kad valstybės neutralumo ir nešališkumo pareiga nesusiderinama su jokiais valstybės įgaliojimais vertinti religinių įsitikinimų teisėtumą ar šių įsitikinimų išraiškos būdus, pabrėžė privilegijas suteikiančio statuso prieinamumo (vienodų sąlygų užtikrinimo) būtinybę visų valstybėje veikiančių religinių grupių atžvilgiu. Šiame kontekste svarbu atkreipti dėmesį, kad nors EŽTT doktrina yra reikšmingas teisės aiškinimo šaltinis, bet pati EŽTK yra konstitucinės patikros objektas, todėl Konstitucinis Teismas turi

laikytis konstitucinių imperatyvų bei jo paties suformuluotų doktrinos nuostatų,

inter alia apimančių neutralumo principo sampratą (Ruškytė 2021: 154–155).

IŠVADOS

Nei Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių apsaugos konvencijoje, nei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje valstybės religinis neutralumas *expressis verbis* nėra minimas, todėl ši koncepcija kildinama iš atitinkamai Konvencijos 9 str. ir Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių įsitikinimų, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę bei bažnyčios ir valstybės atskirumo ir asmenų lygybės principų. Anksčiau negu LRKT doktrinoje neutralumo koncepcija aptinkama EŽTT jurisprudencijoje. Valstybės religinio neutralumo sampratos, formuluojamos EŽTT ir LRKT, skiriasi savo apimtimi, tačiau turi reikšmingų sąlyčio taškų. EŽTT doktrinoje neutralumo principas yra plačiau išplėtotas, neutralumas čia siejamas su nešališkumu reguliuojant religinių organizacijų veiklą valstybėje. Kaip visoms valstybėms privaloma pareiga neutralumas EŽTT doktrinoje formuluojamas tik tokiu mastu, kuriuo valstybės narės privalo užtikrinti nešališkumą reguliuojant su bažnyčių ir religinių organizacijų registravimu ir veikla susijusius santykius. Ši pareiga taip pat apima tokias neigiamas pareigas: nesikišti į religinių organizacijų valdymą; neremti besiginčijančių religinių grupių; išskyrus ypač pagrįstus išskirtinius atvejus, nevertinti religinių įsitikinimų teisėtumo ir jų išraiškos būdų. Kartu apima ir pozityvias pareigas: nekelti perteklinių ir neproporcingų reikalavimų, registruoti religines organizacijas; vadovautis religinės organizacijos pateikta jos religijos samprata; užtikrinti, kad konfliktuojančios grupės visuomenėje toleruotų viena kitą. Kartu valstybės turi

plačią diskreciją įgyvendinti savo bažnyčios ir valstybės santykių modelį, kuris, jeigu tinkamai konstituciškai pagrįstas, gali apimti teisės į religijos laisvę ribojimus pagal Konvencijos 9 str. 2 d. ir išskirtinų konkrečių religinių organizacijų, religijų ar net sekuliarizmo ideologijos viešąjį statusą. Tokia padėtis tarsi užprogramuoja EŽTT doktrinos nenuoseklumą ir iš esmės pateisina radikaliai skirtingą teisės į religijos laisvę įgyvendinimo apimtį atskirose valstybėse. O LRKT doktrinoje formuluojamas valstybės religinio ir pasaulėžiūrinio neutralumo principas reiškia, kad Lietuvos valstybė ir jos institucijos turi būti neutralios įsitikinimų atžvilgiu, jos neturi teisės nustatyti kokios nors privalomos religinio ar ideologinio pobūdžio pažiūrų sistemos. Tai ypač pabrėžtina švietimo sistemoje. Valstybės pasaulėžiūrinis ir religinis neutralumas LRKT doktrinoje negali būti pagrindu varžyti tikinčiųjų teises ir laisves, taip pat dėl iš pačios Konstitucijos kylančio skirtingo bažnyčių ir religinių organizacijų statuso, neapribojant visoms bažnyčioms ir religinėms organizacijoms garantuojamų konstitucinių teisių, leidžia tradicinėms Lietuvos bažnyčioms ir religinėms organizacijoms numatyti tokias teises, kurių neturi tos, kurios nėra tradicinės. Tokiu būdu valstybės religinio neutralumo principas abiejose teismų doktrinose išryškėja kaip pirmiausia valstybė, jos institucijas, o ne religines organizacijas ar tikinčiuosius varžantis principas ir pareiga užtikrinti konstituciškai pagrįstai plačiausią teisės į religijos laisvę įgyvendinimą konkrečioje demokratinėje valstybėje.

Literatūra

- Dahlab prieš Šveicariją (EŽTT), Nr. 42393/98, [2001-02-15]. ECLI:CE:ECHR:2001:0215DEC004239398
- Ebrahimian prieš Prancūziją (EŽTT), Nr. 64846/11, [2015-11-26]. ECLI:CE:ECHR:2015:1126JUD006484611
- Evans M. and Petkoff P. 2008. A separation of convenience? The concept of neutrality in the jurisprudence of the European Court of Human Rights, *Religion, State and Society* 36(3): 205–223. doi: 10.1080/09637490802260153.
- Eweida and others prieš Jungtinę Karalystę (EŽTT), Nr. 48420/10, [2013-01-15]. ECLI:CE:ECHR:2013:0115JUD004842010
- Hasan ir Chaush prieš Bulgariją (EŽTT), Nr. 30985/96, [2000-10-26]. ECLI:CE:ECHR:2000:1026JUD003098596
- Izzettin Doğan prieš Turkiją (EŽTT), Nr. 62649/10, [2016-04-26]. ECLI:CE:ECHR:2016:0426JUD006264910
- Lautsi prieš Italiją (EŽTT), Nr. 30814/06, [2011-03-18]. ECLI:CE:ECHR:2011:0318JUD003081406
- Leila Sahin prieš Turkiją (EŽTT), Nr. 44774/98, [2005-11-10]. ECLI:CE:ECHR:2005:1110JUD004477498
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas. ŽIN., 49-1424.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas. ŽIN., 129-5246.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas. ŽIN., 160-7591.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas. TAR, 2017-11471.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimas. TAR, 2021-18922.
- Madeley J. 2010. European liberal democracy and the principle of state religious neutrality European Liberal Democracy and the, 2382. doi: 10.1080/01402380412331300177.
- Metropolitan Church of Bessarabia and others prieš Moldovą (EŽTT), Nr. 45701/99, [2001-12-13]. ECLI:CE:ECHR:2001:1213JUD004570199
- Murauskas D. 2018. Valstybės ir bažnyčios santykiai konstitucinėje jurisprudencijoje: tarp atskirimo ir atskirumo, *TEISĖ* 106(2): 46–59.
- Ollino A. 2018. Modes of neutrality in the ECtHR jurisprudence related to religious matters: some critical remarks, *Stato, Chiese e Pluralismo Confessionale* 0(0): 1–26. doi: 10.13130/1971-8543/10703.
- Ringelheim J. 2017. State Religious Neutrality as a Common European Standard? Reappraising the European Court of Human Rights Approach, *Oxford Journal of Law and Religion* 96(30985): 1–24. doi: 10.1093/ojlr/rww060.
- Ruškytė R. 2021. Konstitucinio Teismo doktrinos neįgyvendinimo (ne)galimybės, *Konstitucija ir teisinė sistema. Liber Amicorum Vytautui Sinkevičiui: [recenzuotų mokslo straipsnių rinkinys]:* 139–162. Available at: <https://repository.mruni.eu/handle/007/17913?show=full>.
- Senovės baltų religinė bendrija „Romuva“ prieš Lietuvą (EŽTT), Nr. 48329/19, [2021-06-08]. ECLI:CE:ECHR:2021:0608JUD004832919
- Tskhadaia G. 2021. Nuo Habermaso iki Derrida: silpnoji sekuliaraus universalizmo forma, *Problemos* 100: 114–126. doi: 10.15388/Problemos.100.9

Nuorodos

- ¹ Pažymėtina, kad šio savo reikalavimo kartais nesilaiko pats EŽTT. Daugiau šia tema: Evans and Petkoff 2008.
- ² Laisvė skelbti savo religiją ar tikėjimą gali būti tik tiek varžoma, kiek yra nustatęs įstatymas ir kiek būtina reikia demokratinėje visuomenėje visuomenės saugumui, viešajai tvarkai, sveikatai ir moralei ar kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.
- ³ Taip pat 2007 m. gruodžio 6 d. Konstitucinis

Teismas priėmė sprendimą, kuriuo išaiškino kai kurias minėto nutarimo nuostatas, o 2011 m. gruodžio 22 d. priėmė nutarimą dėl Mokslo ir studijų įstatymo nuostatų konstitucingumo, tačiau minėtuose aktuose Konstitucinis Teismas neaiškino arba tik pakartojo su valstybės ir bažnyčios santykiais bei su valstybės pasaulietškumu ir neutralumu susijusius minėtus teiginius, todėl šiam straipsniui minėti Konstitucinio Teismo aktai nėra reikšmingi.